

- köztes anyagok, fogalmazványok;
- más publikációk összefoglalói, kivonatai;
- ideiglenes anyagok stb.

A probléma fontos eleme a részt vevő érdekeltek közötti munkamegosztás. Az elektronikus publikációknak más az életciklusuk, mint a nyomtatottaké, ezért újra kell definiálni a könyvtárak, kiadók és szerzők közötti szereposztást az érdeklélő bíró digitális információk rendelkezése bocsátásában és archiválásában. Megállapodásra van szükség, egyelőre rövid távon, hogy mire milyen kötelezettség hárul, mielőtt a hálózati publikációs adatok redundáns megőrzésének előnyei hosszú távon érvényesülnének. Az országos kooperáció egyik előfeltétele azoknak a kritériumoknak a meghatározása, amelyeknek a hosszú távú archiválási feladatokat vállaló szerveknek meg kell felelniük.

A Die Deutsche Bibliothek tehermentesíthetné a regionális kötelepéldány-könyvtárakat a hálózati publikációk gyűjtése és archiválása alól, s az érdekeltségű körükbe eső kiadványokat linkek segítségével bocsáthatná rendelkezésükre. Nemzetközi kooperációra van szükség a külföldön megjelent, német nyelvű, Németországról szóló és a németről fordított kiadványok tekintetében.

Az elektronikus publikációk használatának feltételéről már volt szó. Szükség lenne egy modellszerződés kidolgozására valamennyi, szerzői joggal védett kiadvány használatára vonatkozóan, hogy ne egyenként kelljen minden kiadóval megállapodni a használat feltételeiről. Ezek az elképzelések és megállapítások jórészt megtalálhatók az elektronikus publikációk önkéntes beszolgáltatásával

foglalkozó ajánlásban, amelyet 2001-ben fogadott el a Conference of European National Librarians (CENL) és a Federation of European Publishers (FEP).

A Die Deutsche Bibliothek – mint a nemzet emlékezete – hosszú időre szóló archiváláson a hálózati publikációk tartós tárolását érti. Ez jelentheti átvitelüket egy másik médiumra (migration), vagy egy komplett rendszerkörnyezet teremtését egy új, magasabb platformon (emulation). A lényeg az, hogy az adatok akkor is változatlanul rendelkezésre álljanak, ha a kibocsátóhely már nem bocsátja őket rendelkezésre a hálón, vagy pedig a lehívás technikai feltételei időközben megváltoztak. (A Die Deutsche Bibliothek idevágó stratégiai megfontolásai a Network European Deposit Library – NEDLIB – projekten alapulnak.)

A hálózati publikációk az elkövetkező években egyre fontosabb szerepet fognak játszani. Ugyanakkor tovább növekszik a nyomtatott média számára is. 2001-ben a német nemzeti bibliográfia 226 000 tételt regisztrált, 4%-kal többet, mint 1999-ben. A Die Deutsche Bibliothek feladatának tekinti, hogy a jövőben is valamennyi publikációs formátumot – igazodva különböző követelményeikhez – tartósan archiválja, és hozzáférhetővé tegye a nyilvánosság számára.

/SCHWENS, Ute: Die Deutsche Bibliothek – gesetzlicher Auftrag und elektronische Publikationen. = Zeitschrift für Bibliothekswesen und Bibliographie, 49. köt. 1. sz. 2002. p. 13–17./

(Papp István)

Vissza a jövőbe, amikor úgy tűnt, hogy a forrásmegosztás működik. Egy sikeres konzorciális hálózat tündöklése és bukása

Bevezetés

Illinois állam az USA-ban közel 58 ezer négyzetkilométeren fekszik, lakosainak száma 12 millió (egy kicsit nagyobb, mint Ausztria és Magyarország együttvéve). Több mint kétezer könyvtára van. Mindig vezető helyet foglalt el a könyvtári fejlesztések és együttműködési kezdeményezések terén. Az 1960-as években az elsők között szervezte meg a közkönyvtárak együttműködési rendszerét. Ennek keretében az államot 18 régióra osztották,

mindegyiknek volt egy regionális központi könyvtára, a rendszer élén pedig négy egyetemi könyvtár és négy tájékoztató központ állt.

A történet megértéséhez ismerni kell a következő szereplőket:

- *Illinois* Könyvtári Egyesület,
- *Illinois* Állami (State) Könyvtár,
- *Illinois* Egyetem (Urbana-Champaign),
- a „tíz nagy” *Intézetközi Együttműködési Bizottság* (Committee on Institutional Co-operation =

CIC), *Könyvtári Kezdeményezések Központja* (Centre for Library Initiatives).

Az Illinoisi Könyvtári Egyesület tagsági alapon működik, a könyvtárak és a könyvtárosok által befizetett tagdíjakból. A tagok között vannak ugyan felsőoktatási, iskolai és szakkönyvtárosok, a döntő többséget azonban a közkönyvtárakban dolgozók alkotják. Az Illinoisi Állami Könyvtár állami intézmény, amely elsősorban a közkönyvtárakat szolgálja ki Illinois államban a többi típusú könyvtár mellett. Az 1960-as években ez a két szervezet koalícióra lépett, hogy megteremtse a jogi alapokat a 18 könyvtári rendszerből álló hálózat létrehozásához és finanszírozásához. A többéves erőfeszítés eredményeként 1965-ben sikeresen megalakult az első konzorcium, az *Illinois Könyvtári és Információs Hálózat* (Illinois Library and Information network = ILLINET).

Az első konzorciumot a 18 közkönyvtári rendszer alkotta. „Könyvtárak könyvtáraként” több mint ötszáz közkönyvtárat egyesített, köztük ezres lélekszámú helységben működő könyvtárakat, míg a másik végletet a hárommillió ember jellette. Ezzel az egész államra kiterjedő hálózat jött létre, amelynek célja a források megosztása mellett a könyvtárak közötti szállítás volt. A terv irányítója az Illinoisi Állami Könyvtár volt, az Állami Könyvtáros (State Librarian) pedig államtitkárként működött (ebben az időben úgy tartották, hogy a chicagói polgármester után ő a második ember az államban). Az együttműködés előnyeit valamennyi könyvtár élvezte a legkisebbtől a legnagyobbig: több ízben előfordult, hogy a legnagyobb könyvtárak olvasóit valamely speciális gyűjteménnyel rendelkező kis könyvtár segítette ki.

Az együttműködés sikerének két oka volt: a könyvtárközi kölcsönzésben alkalmazott szállítási rendszer, és a részt vevő könyvtárak közös katalógusa. Az *Illinois Könyvtári Szállítási Rendszer* (Illinois Library Delivery System = ILDS) a korábbi, felsőoktatási könyvtárak közötti útvonalra épült, amelyet a II. világháború után alakítottak ki azért, hogy az egyetem Urbana-Champaignban lévő könyvtárából minél gyorsabban el tudják juttatni a dokumentumokat a leszerelt katonák tömeges képzése miatt újonnan létesült telephelyekre. Miután csökkent a hallgatók száma, és ezeket a külső intézményeket bezárták, a szállítási rendszert a többi állami könyvtár elérésére szervezték át. A rendszer úgy működött, hogy mind a 18 régióban volt egy központi könyvtár, amelyen keresztül küldték a köny-

veket. A kérő és a küldő könyvtár földrajzi elhelyezkedésétől függően a küldés 3-7 napot vett igénybe.

1980-ban a *Közkönyvtári Regionális Konzorciumot* kibővítették a többi típusú könyvtárakkal. Az irányító szervezetek közé belépett az Illinoisi Egyetem, ahol a *Library Computer System (LSC)* nevű online könyvtári katalógus és kölcsönzési rendszer működött. Az LSC az Ohioi Állami Egyetem rendszerének mintáját követte. Az Illinoisi Egyetemen 1978-ban helyezték üzembe, kezdetben negyven felsőoktatási könyvtár konzorciumára, a *Illinois Library Computer System Organisationre (ILCSO)* korlátozva. Az 1980-as évek közepén az Illinoisi Állami Egyetem és az ILCSO együttműködésével kibővült a közkönyvtári hálózat, a központi katalógusban, az *ILLINET Online*-ban immár a felsőoktatási és szakkönyvtárak adatai is megjelentek. Ebben az időben valamennyi részt vevő állománya a többiek rendelkezésére állt, amelyet az LCS-en keresztüli közvetlen kölcsönzéssel (ez magában foglalta az olvasó által közvetlenül, az LCS-be tartozó többi könyvtárba irányított kérést) lehetett igénybe venni. Az ILDS-szel továbbított küldemények 3-4 napon belül a kérő asztalán voltak.

A több típusú könyvtárat egyesítő konzorciumban mintegy kétezer könyvtár vett részt. A forrásmegosztást és közös (kooperatív) gyűjteményfejlesztést szigorú elvek szabályozták. A programok az 1990-es évek elejéig működtek, ez az időszak – visszatekintve – a könyvtári forrásmegosztás aranykora volt. Az ILLINET eredményesen támogatta a forrásmegosztást mintegy húsz éven keresztül. Az 1990-es évek közepén azonban a pénzügyi és műszaki fejlemények a konzorcium széteséséhez vezettek. Az iskolai és közkönyvtárak magukra maradtak, nem támaszkodhattak többé a felsőoktatási és szakkönyvtárak állományára. A forrásmegosztási politika akkor változott, amikor más konzorciumokkal kezdtek szerződéseket kötni. Az első repedéseket a szakkönyvtárak idézték elő, amikor visszaléptek a könyvtárközi kölcsönzési és dokumentumküldési kötelezettségektől, azt hangoztatva, hogy állományukból elsősorban saját olvasóikat kell kiszolgálniuk. A másik okot a gazdasági hanyatlás idején az állami finanszírozás csökkentésében kell keresni. Valószínűleg a legnagyobb robbanást a konzorcium néhány vezető szakemberének áthelyezése okozta, amikor felsőoktatási tagkönyvtárból konzorciumon kívüli könyvtárba kerültek. 1995-ben az adta a végső dőfést, hogy az Illinoisi Egyetemet húsz éve

működő LCS rendszerének Z39.50-nel kompatibilis rendszerrel való felváltására akarták kényszeríteni, ha továbbra is a CIC aktív résztvevője akar lenni.

A „tíz nagy” Intézetközi Együtműködési Bizottság (CIC)

A CIC azért jött létre, hogy a tíz nagy egyetem és a Chicagói Egyetem együtműködési feltételeit biztosítsa. Ez az együtműködés az informális kérdésektől a szabályok kialakításán keresztül a nagy projektekig sok mindenre kiterjed. A fő elveket az alábbiakban lehet összefoglalni:

- Egyetlen intézet sem képes vagy köteles mindenki minden dolgának eleget tenni.
- Az intézetek közötti együtműködés olyan oktatási kísérleteket és fejlesztéseket tesz lehetővé, amelyeket egyetlen intézet sem képes egyedül végezni.
- Az önkéntes együtműködés elősegíti a hatékony, koncentrált teljesítést, ugyanakkor megőrzi az intézetek autonómiáját és sokféleségét.

Könyvtári együtműködés a CIC keretében

A CIC az USA legnagyobb, a legtekintélyesebb kutatóintézeteket magában foglaló felsőoktatási intézményeinek egyedülálló konzorciuma.

A könyvtári együtműködés a részt vevő intézmények között még a CIC megalakulása előtt kezdődött. A jelenlegi egyetemek közül hét már 1949-ben közös iskolát hozott létre, amelynek közös tároló létesítménye a Kutatókönyvtári Központ (*Centre for Research Libraries*) lett. A CIC-könyvtárak összállománya több mint 60 millió kötet könyv, félmillió folyóirat és nagyszámú, közösen licencelt adatbázis.

A számítógépesítés terén is korán megindult a közös munka: ahogy erre az 1963–1964. évi éves jelentés utal, a könyvtárak az új technológia első alkalmazói között voltak. Ez a több évtizedes együtműködés vezetett a CIC Virtuális Elektronikus Könyvtárához (*Virtual Electronic LIBRARY = VEL*) életre hívó projekthez. Az 1992-ben lefektetett stratégiai terv a könyvtárak információs forrásainak kölcsönös elérhetőségét irányozta elő. 1995–1996-ban a CIC formális szerződést írt alá az OCLC-vel a VEL fejlesztésére. A hároméves kutatási-fejlesztési projekt célja az volt, hogy a VEL integrálja az elektronikus könyvtári forrásokat, és ki-

szolgálja a végfelhasználókat (beleértve az álatuk közvetlenül indított könyvtárközi kérések teljesítését is) egy interfészen keresztül.

A VEL célkitűzései:

- A Z39.50 üzembe állítása valamennyi CIC-könyvtárban, annak bemutatása, hogy ezen az interfészen keresztül lehetséges az összes keresési lehetőség elérése mind a 13 NOTIS és nem NOTIS könyvtárban.
- A Z39.63 ANSI/NISO könyvtárközi kölcsönzési adatszabvány kidolgozása és alkalmazása a könyvtárközi műveletek automatizálására, a biztonsági és azonosítási követelmények betartásával.
- A VEL továbbfejlesztése és bővítése, beleértve a könyvtárközi kölcsönzési folyamatba integrálható indexek és teljes szövegű adatbázisok közös építését.
- Az eredmények közzététele, különös tekintettel a VEL paradigma igazolását és használhatóságát alátámasztó statisztikai adatokra és felhasználói felmérésekre.

A CIC-nek ez a felsőoktatási és kutatókönyvtáraknak szóló állásfoglalása lényegesen megváltoztatta az Illinoisi Egyetemnek a forrásmegosztásban játszott központi szerepét, áthelyezve a hangsúlyt a különböző típusú könyvtárak közötti megosztásról a felsőoktatásra. 2001 végén három különálló online katalógus tájékoztatót az illinoisi könyvtárak állományáról:

- az *IO*, amely 45 magán- és nyilvános felsőoktatási könyvtár állományadatait,
- a *VEL*, amely négy felsőoktatási kutatókönyvtár állományadatait tartalmazta, valamint
- a *VIC* (*Virtual Illinois Catalogue* = Virtuális Illinoisi Katalógus), amelyet forrásmegosztásra és dokumentumszolgáltatásra használtak.

Ez utóbbiban 600 iskolai és közkönyvtár állományában lehet keresni, meghatározni a lelőhelyet, a raktári jelzetet és egy-egy speciális dokumentum elérhetőségét. A VIC ugrópontként szolgál az *IO*-hoz, aminek révén meg lehet kísérelni a korábbi elérési helyek tárolását. Közvetlen kölcsönzésre akkor lesz lehetőség, amikor a három különböző rendszert összehangolják, és kidolgozzák a megfelelő átviteli protokollt.

Az illinoisi kísérlet tanulságai

- Ha egy együtműködés irányítása egy embertől vagy egy csoporttól függ, és ezek a vezetők el-

mennek, az együttműködési tevékenység további fenntartása veszélybe kerül.

- A forrásmegosztásban nagy szerepe van a technológiának, az egyes rendszereknek kompatibilisnak kell lenniük. Az Illinoisi Egyetem legutolsó választása a Voyager rendszerre esett a korábban megfelelőnek tartott Data Research Associates rendszere helyett.
- Az LCS 1978–1998 között húsz éven keresztül sikeresen működött. 1998–2001 között a forrásmegosztás visszatért a számítógépesítés előtti időkre. A különböző típusú könyvtárak együttműködése arra a szintre esett vissza, ahol az egyes könyvtárak csak a saját típusukba tartozó könyvtárakra összpontosítanak. Ennek okát részben a technológia fejlődésében, részben politikai megfontolásokban kell keresni.

Valószínűleg a konzorcium szétesett volna a szolgáltatási filozófia változása miatt is. Ahogy nő az elektronikusan elérhető dokumentumok száma, a könyvtárak egyre kevésbé érzik szükségét a forrásmegosztásnak. Ugyanakkor számos olyan forrás létezik, amely sohasem lesz elektronikusan elérhető. Akkor ezeket a dokumentumokat el lehet felejtetni, és kijelenteni, hogy a jövőben nem lesz

rájuk szükség? Vagy ahogy az ismert film címében szerepelt: „Vissza a jövőbe?”, amikor a jövő működött, a könyvtárak pedig típusuktól és méretüktől függetlenül az olvasók kezébe tudták adni az általuk kért műveket?

A fő tanulság abban foglalható össze, hogy mielőtt egy forrásmegosztásra és dokumentumszolgáltatásra vonatkozó konzorciumi szerződést aláírnak, tudnunk kell, hogy hol végződik a partnerek lojalitása. Őszinte elkötelezettségek-e a konzorcium elveinek és feladatának, vagy más okból készek az együttműködésre, és kilépnek, amikor jobb ajánlatot kapnak? Az állami szabályozás globális méretekben nem működik. A megoldás az állandó fejlődés, éberség és megújulás, mint minden kapcsolatban; biztosnak lenni abban, hogy a konzorcium valamennyi tag igényeit teljesíti, és döntései minden résztvevő érdekeit szolgálják.

WEECH, Terry L.: *Back to the future – when resource sharing seemed to work. The rise and fall of a successful consortial resource sharing network.* = *Interlending & Document Supply*, 30. köt. 2. sz. 2002. p. 80–86./

(Viszocsekné Péteri Éva)

A DECIDoc projekt eredményei

A *TMT* 2001. évfolyamának 8. számából (p. 339–340.) t. Olvasóink már tudomást szerezhettek a *DECIDoc* projektről és legfontosabb célkitűzéseiről. Ez alkalommal az alábbiakban mód nyílik a vele való tüzetes megismerkedésre.

A *DECIDoc* a projekt francia nevéből (*Développer les Eurocompétences pour l'Information and Documentation*) képzett betűszó. 1995 és 1999 között – az ún. Leonardo da Vinci-program keretében – az információs-dokumentációs szakma Európában kívánatos és érvényesítendő szakmai kompetenciáinak kimunkálásával foglalkozott. A szakmai kompetencia fogalma a képzésen kívül a szélesebb-szűkebb szakmai jártasságokat és készségeket is magában foglalja. A személyzeti munkában Nyugat-Európa-szerte máris tért hódít alkalmazása.

A projektet az European Council for Information (ECIA) kezdeményezte, és az általa összefogott kilenc szakmai egyesület legaktívabb tagja, az Association des Documentalistes et Bibliothécaires

Spécialisés (ADBS – új neve: Association Professionnels de l'Information et de la Documentation) karolta fel, illetve látta el a koordinátor szerepkörét a projekthez csatlakozó belga, brit, cseh, német, olasz, portugál, román, spanyol és svájci partner-egyesületek vonatkozásában.

A szakmánk terén meghatározott szakmai kompetenciák jegyzéke, az ún. *Euroreferentiel*, a francia kiadáson kívül angol, cseh, német, olasz, román és vallon nyelven is megjelent. (A franciák a jegyzéket – a közkönyvtárügy és a szakkönyvtárügy között feszülő ellentétek folyamányaként – csak az információs munkatársak és dokumentálisak használatára szánják, a többi változat azonban kifejezetten is a könyvtári-információs szolgáltatások munkatársai számára szolgál.)

A különböző nyelvű Euroreferentielek 30 szakmai kompetenciát dolgoztak ki, azaz 30 szakmai vonatkozásban határozták meg a szakmai követelményeket. Ezek a következők: